

Mįslių suvokimo raida: nuo refleksijos tradicinėse mįslėse iki termino metaforinio *išskydimo* masinėse žiniasklaidos priemonėse

AELITA KENSMINIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Straipsnyje aptariamas mįslių kaip žanro suvokimas ir jo raida jų vartojimo aplinkoje. Darbą sudaro dvi dalys – pirmoji skirta tradicinei vartosenai; čia pradama nuo refleksijos, kai apie mįsles kalbama mįslėse, su mįslėmis ir jų minimu susijusių žodžių, mįslių prigimties ir paskirties suvokimo pasakojamojoje tautosakoje, įvairiose minimo situacijose. Pirmosios dalies medžiaga – tradicinės lietuvių mįslės, iš rankraštinųjų šaltinių ir publikuotos, sakmės bei pasakos, kuriose minimos mįslės, žodžių aiškinimai *Lietuvių kalbos žodyne*. Antroje dalyje, daugiausia remiantis straipsnio autorės maždaug pastaruosius trejus metus fiksuota medžiaga gyvenamojoje aplinkoje, socialiniame tinkle *Facebook*, interneto žiniasklaidoje, analizuojama šiuolaikinė mįslių ar joms artimų reiškinių vartoseną. Tradicinėje vartosenoje žodis *mįslė* dažniausiai turi tiesioginę reikšmę, t. y. vartojamas kaip žanrą įvardijantis terminas. Kai apie *mįsles* kalbama mįslėse, labiausiai pabrėžiama intelektualiai jų prigimtis, jų minimas vaizduojamas kaip įtemptas ir atsakingas užsiėmimas, kuriuo galima pademonstruoti savo žinias, protą ir kūrybingumą, o paskui būti apdovanotam arba nubaustam. Mįslių minimo situacijos, vaizduojamos pasakojamojoje tautosakoje, apipintos bauginimais ir draudimais, šis procesas suvoktas kaip nesaugus, keliantis grėsmę, o visas žanras greičiausiai buvęs priskirtas chtoniškujų jėgų įtakos sferai. Nors šiuolaikinėje vartosenoje klasikinės mįslės aptinkamos retai, tačiau pakitusių formomis ir dabar išlaikoma dauguma mįslių funkcijų ir jas dominančių temų.

RAKTAŽODŽIAI: mįslės, suvokimas, refleksija, mįslių funkcijos, šiuolaikinė vartoseną.

Per kone dvi dešimtis mįslių klasifikavimo, jų poetikos bei vartojimo tyrimo metų susidarė „atsarginių“ temų sąrašas, tokių lyg ir marginalinių, ne pirmo svarbumo, – čia kalbama ne tik apie buvusį šių eilučių autorės požiūrį, bet ir beveik apie visą mįslių tyrimo lauką (su retomis išimtimis, žr., pavyzdžiui, Топоров 1994, 1999; Сендерович 2008). Mįslėms itin būdinga, kad viskas yra ne tai, kuo atrodo, taip ir šiuo atveju – įdėmiau įsižiūrėjus, pradėjus gvildinti tas temas, aiškėja, kodėl jos nejučia buvo marginalizuotos: tai labai sudėtingos ir kartu labai svarbios, kone bazinės

temos. Taip buvo kiek ankstėliau tiriant mįslių pradžios ir pabaigos formules, taip yra ir dabar, bandant šiek tiek atskleisti, kaip mįsles suvokia ir aiškina ne jų tyrėjai, o kūrėjai, prabylantys pirmiausia mįslių balsu, tarsi jos pačios kalbėtų apie save¹, slypintys kalboje už žodžių vartojimo paralelių ir sutapimų, taip pat pasakojantys apie šį reiškinį sakmėse bei pasakose. Neapsiribojama vien tradicine vartosena, nes šiais laikais mįslės visiškai neišnyko, tik patyrė transformaciją, todėl šiek tiek apžvelgiama to suvokimo tąsa ir raida.

TRADICINIAI ŽANRAI IR KALBA: MĮSLIŲ SUVOKIMAS IR REFLEKSIJA

Mįslių užminimų, kuriuose būtų kalbama apie mįsles, nėra daug; jei neskaitytume gausių formulinius junginius turinčių tekstų, susidarytų tik vienas didesnis tipas (pagrindinė versija – 170 variantų) *Mįslių tėvas klane guli*, kurio mįslių dažniausias įminimas – *liežuvis*. Kodėl liežuvis užminamas kaip *mįslių tėvas*, šiek tiek paaiškina pavieniai variantai, kuriuose yra *kalbos tėvas* (LMD I 269/17 ir I 725/16, abu to paties užrašytojo) ir *melo tėvas* (LTR 3464/71 ir 3464/215, abu tos pačios pateikėjos), – jis naudojamas kalbant, taigi ir ištariant mįsles, o kažkokio reiškinio priežastis ir pasekmė neretai koduojamos kaip tėvas ir sūnus, motina ir duktė (pvz., *Tėvas negimęs, sūnus pražilęs (Ugnis ir dūmai)* LTR 788/259–15). Greičiausiai aptariamoje mįslėje tikrai minimos *mįslės*, bet galima palikti tegu ir nedidelę tikimybę, kad čia galėtų būti ir tarmėse itin dažnai vartojamas slavizmas *mislės, mislys* (mintys), fonetiškai neįgudusiai ausiai, juolab kad turimas daugiskaitos kilmininkas, skambantis beveik taip pat – „m'isl'ū“ (mįslių), „m'isl'ū“ (mislių, t. y. minčių: *Kiek galų, tiek mislių* LKŽ VIII: 280), taigi užrašant iš klausos tenka rinktis vieną iš galimų variantų, o tai nuskurdina mįslę, nes šiam žanrui labai būdingas žaidimas sąskambiais ir dviprasmybėmis. Ankstyviausias šios mįslės užrašymas aptinkamas anoniminiaiame XVII a. pabaigos–XVIII a. pradžios smulkiosios tautosakos rinkinyje: *Mįslių tėvas klane gul[i]* (*Liežuvis*) SLT: 463. Taip mįslės užrašymą į šiuolaikinius rašmenis transkribuoja Jurgis Lebedys, greta pateikdamas originalų užrašymą: *Mįsliu Tews...* SLT: 462, PR 14a. Tačiau tame pačiame puslapyje iš to paties rinkinio pateikiamoje

1 Reiškinį, kai mįslėse kalbama apie mįsles, šiek tiek personifikuodami įvardijame sąvoka *refleksija*, kuri, pasak žodyno, gali būti vartojama dviem reikšmėmis: „1. gilus susimąstymas, samprotavimai, pagrįsti ko nors analize; 2. *filos.* pažinimas, kurio objektas yra pats pažįstantysis subjektas“ (TŽŽ: 417). Atsižvelgiant į antrąją reikšmę, tokie vediniai kaip *autorefleksija* ir *savirefleksija* atrodytų nelogiški ir pertekliniai, tačiau jų neretai pasitaiko moksliniame kontekste (jei ne šios pasitaikančios dviprasmybės, nereikėtų ir šios pastabos). Taigi straipsnyje laikomasi antrojo apibrėžimo ir *refleksija* įvardijami atvejai, kai apie mįsles kalbama mįslėse ar joms artimose formose, o kai tai daroma išeinant už mįslių žanro ribų, vadinama *suvokimu*.

mįslėje raidė *į* užrašyta taip, kaip rašome dabar – *Akkis į Akkis* („akys į akis [žiūri]“), o mįslėje apie ausis ir plaukus truputėlį aukščiau rašmeniu *į* perteikiama dabartinė *y* raidė – *Pagirry’ du Ratu* SLT: 460, PR 16a. Be abejo, tai reiškia tik tiek, jog dar galėjo būti nenusistovėjusi žodžio „mįslė“ rašyba, atskirianti sąvokas *mįslė* ir *mislis*, *mislia* (mintis). Šiame anoniminiame rinkinyje nieko su pastaruoju žodžiu nepavyko rasti, tačiau truputėlį vėlesniame Jokūbo Brodovskio žodyne, į kurį įtraukta ir visa anoniminio rinkinio medžiaga, yra patarlės ar posakiai *Mislis ne kašėlė* (J. Lebedys transkribuoja kaip „Mislys“; t. y. mintys) SLT: 304, *Ką mislyji bezdėdams?* SLT: 354. Taigi panašu, kad XVIII a. *mįslė* ir *mislis*, *mislia* jau skirtos. Tam tikro aiškumo galėtų pridėti artimiausių kaimynų rytinių slavų medžiaga, nes čia žodžiai *mįslė* ir *mintis* skamba visiškai skirtingai: *загадка* ir *мысль*. Turint galvoje, kad neretai čia galima aptikti identiškų lietuviškų mįslių atitikmenų, keista, jog mįslės apie liežuvį su motyvu *mįslių tėvas* jų rinkiniuose nepavyko rasti – matyt, ji atkeliavusi iš vakarų (nors ten irgi kol kas nepavyko tokios mįslės aptikti) arba yra originali.

Tačiau *mįslė* ir *mislis* bei jiems reikšme artimų žodžių aiškinimas akademiniam *Lietuvių kalbos žodyne*, o ypač retesnių tarmiškų jų vartojimo atvejų įvairovė nutrina reikšmių ribas (paryškinta straipsnio autorės):

mintinė Pn *mįslė*

mintis: 1. *mąstymas, mąstymo procesas*. 2. *mąstymo rezultatas; idėja, sumanymas*. 3. *omenė, sąmonė*. 4. *atmintis*. 5. *prasmė*. 6. Švnč, Ds **mįslė:** Ale aš tau kai pasakysiu miñtį, tai niekaip neinminsi LKŽ VIII: 244–245

mįsla žr. mislia; mislià žr. mislis 2; mįslė žr. mislis 2

mįslė: 1. *alegorinis posakis, reikalaujantis atminti, įspėti*. 2. prk. *kas nesuprantama, ką reikia tirti* LKŽ VIII: 278–279

mįslià žr. mįslė 1; mįslis žr. mįslė 1; mįslys žr. mįslė 1

mislis, mįslis žr. mintis <...>. 2. <...>. Ot negražios mislys eina į galvą! <...>. 4. Lz **mįslė:** Mislis mena Ds. Einam mįslių mint OZ35. Ažuminė Jurgelis martelei mįslį (sukėlė rūpesčio) Ds. ^ Mįslių tėvas klane guli (liežuvis) Ds LKŽ VIII: 279–281

Dar labiau išplaukusios ribos tarp *mąstyti* ir *minti mįsles* atrodo pažiūrėjus į veiksmažodžius ir išvestinius žodžius:

minti (**mėna**, mýnė) <...>. 8. *skirti pluoštą nuo spalių, laužyti (linus, kanapes)* <...>. 9. *spausti pakoją, paminą verpiant, audžiant, grojant ir pan.* <...>. 11. refl. *Eiti imtynių, imtis, ristis, grumtis, kovoti* LKŽ VIII: 232–233

miñti, **mėna** (mìna), mìnė (mėnė Šlčn, mìnò): 1. *turėti galvoje, atmintyje, nepamiršti...* 2. *atgaivinti sąmonėje, priminti*. 3. *minėti*. 4. *stengtis prisiminti*: Miniaū, kol atminiau J. 5. *spėti*: Miniaū mįslę J. Mįslis miniaū. 6. *Užduoti spėti, užminti*: ^ Miniaū, miniaū mįslę...

Menu, menu menamąjį – papečėj pliauska (liežuvis) <...>. 7. *galvoti, tarti, manyti*. 8. *su-prasti, išmanyti*. 9. *duoti (vardą), vadinti* LKŽ VIII: 239–240

atmiñti *turėti atmintyje, galėti atnaujinti sąmonėje* <...>. 3. *atspėti*: Aš jam užmenu mįslę, o jis turi atminti <...>. Kap šita mįslė atsimena? LKŽ VIII: 241

mislinėti -ėja, -ėjo – mislyti 2

mįslinėti -ėja, -ėjo – J *dažnai minti mįsles* LKŽ VIII: 279

mįslyti, -ija (-ia), -ijo 1. *būti kokios nuomonės, manyti*. 2. *mąstyti, galvoti*. 3. *vaizduotis, tartis* LKŽ VIII: 281

mįslyti, -ija, -ijo *spėti, minti (mįsles)*: Mįsles mįslydavom, ale ka užsimiršo daugalia Nį LKŽ VIII: 282

Tokių pavyzdžių galima pririnkti dar daugiau (pvz., *mislingas* ir *mįslingas*, bet ir iš pateiktųjų aišku, kad liaudiškoje vartosenoje mįslių ir minčių, minimo, atsiminimo, spėjimo ir mąstymo reikšmių laukai nebuvo labai griežtai atriboti. Panašiai žodžių reikšmės painiojamos vienoje tipiškoje sakmėje apie mįslių minimą: *įvairiausias mintis minė, minė...* LTR 3166/113. Kai kurios itin kondensuoto kodavimo mįslės išnaudoja šias reikšmių dviprasmybes: *Užmįsiu mįslį, be mislio neatmįsi* (*Raktas* LMD I 702/122; *Skrynia* LTR 2198/109-111); *Įmįsiu mįslę, be pričinės neatmįsi* (*Raktas*) LTR 451/354-1; *Aš užmįsiu mįslį, mįslių brolių šiaudakoji, be mislio nieks neatmįs* (*Uodas*) LTR 451/341-7), t. y. mįslės neatminsi neturėdamas minties ar neradęs priežasties, *pričinės*, gerai nepagalvojęs. *Raktas* ir *mintis* susiejamos ir kitose minklėse: *Kas pirma įeina į trobą?* – *Žmogaus mintis* LTR 4924/293, plg., *Kas pirma įeina į bažnyčią?* – *Raktas* LTR 69/603 (yra apie šimtas šios mįslės variantų); *Kas pirma žmogaus eina?* – *Mintis* LMD I 211/30; *Kas pirmiausia ateina?* – *Mislė* LTR 356/124-17. Pasak visame pasaulyje žinomos suomių mįslių tyrinėtojos Eli Kōngās-Marandos, tai, kad viena vaizdingoji mįslės dalis – užminimas – gali turėti kelis atsakymus, dar nereiškia, jog įminimas atsitiktinis, nes tarp užminimo ir įminimo, kaip ir tarp alternatyvių vienos mįslės įminimų, yra glaudus ryšys (Kōngās-Maranda 1978: 252). Tokį ryšį aukščiau aptartoje mįslėje *Mįslių tėvas klane guli* aiškiai liudija keletas iš pažiūros atsitiktinių jos įminimų: *protas* LTR 468/198-36 ir *smegenys* LTR 1421/2-11, 3483/2042. Vladimiras Toporovas, rašydamas apie mįsles senojoje žydų tradicijoje (per krikščionybę labai veikusioje visą Vakarų kultūrą), o konkrečiai – Senajame Testamente, kuriame mįslės neretai dar ir su jų minimo situacija aptinkamos bene penkiolika kartų, teigia, kad mįslė čia siejama su išmintimi ir žinojimu (Топоров 1994: 105). Negana to, pasak jo kartu su bendraautore Tatjana Jelizarenkova, senojoje indų vedų tradicijoje mįslės siejamos su žiniomis apie pasaulio sukūrimą ir pradžios atkartojimo ritualais (Елизаренкова, Топоров 1984: 32, 39).

Mįslėse dažnai pasitaikantys žodžiai *miñti ir mĩnti*, atskiriami dėl kirčio bendrątyje, tampa homonimiškais pavartoti kai kuriomis formomis: *linus, ratelį* ir *mįsles mĩna*, tada jie susieja mįsles ir darbus, dirbtus tuo metu, kai jos buvo menamos. Pažymėtina, kad esama taip su šiais žodžiais žaidžiančių mįslių (panaudojančių logikos figūrą sankabą), turinčių ne vieną variantą: *Miniau miniau mįslę, po ratu gysla, po kojų vestuvės (Ratelis)* LTR 3116/154); *Minu minu <...>* LTR 4924/408; *Menu menu menamąjį (Liežuvis)* LKŽ VIII: 240. Šios mįslės priklauso labai stambiai, beveik penkis šimtus variantų turinčiai grupei užminimų, kuriuose pavartotas terminas *mįslė* yra mįslės su pradžios arba pabaigos formulėmis – didžiama jų sujungtos į vieną tipą *Užmĩnsiu mįslę, per pilvą gysla*. Formulės būdingos ir kitų tautų mįslėms; panašių į lietuvių mįslių pradžios ir pabaigos formules frazių galima rasti ir vestuvinėse dainose, analogiškų struktūrinių elementų turi ir kitų kraštų pasakos, tad galima tikėtis, kad aptariamas reiškinys yra gana senas, aptinkamas įvairių tautų enigmatinėje kūryboje dėl bendrų ištakų, o ne dėl vienodų mįslių pokyčių. Šios formulės gali atspindėti ne tik tokius archajiškus reiškinius kaip tradicinės mįslių minimo varžybos, bet ir glaudžias mįslių sąsajas su vestuvių ir iniciacijos papročiais (plačiau žr. Kensminienė 2013).

Kiti tekstai yra pavieniai ir kartais net atrodo atsitiktiniai: *Mįslių tėvas šiaudakojas (Uodas)* LTR 2291/430; *Užmĩnsiu mįslį, mįslių tėvą kopūstėną, šiaudų rankos, šiaudų kojios, šiaudo snukis (Vuodas)* LMD I 689/74. Kodėl uodas mįslėje pavadinamas *mįslių tėvu* ar *mįslių broliu*, sunku pasakyti. Hipotetiškai tikėtina netiesioginė sąsaja per mąstymo greitumo pabrėžimą, minties palyginimą su skrydžiu (*Kas skrieja be sparnų? – Žmogaus protas* LTR 208/66–8 / – *Žmogaus mislia* LTR 2572/245; *Kas ant svieto greičiausia? – Mislis* LMD I 187/229; *Per sekundę visą pasaulį aplekia (Mintis)* Vn 1925, Nr. 132). Bet gali būti, kad *mįslių tėvas* paprasčiausiai yra išlikusi formulės dalis, kurios kiti sandai šioje mįslėje tiesiog nunyko. Tokį spėjimą paskatino kitos mįslės su tokiomis pat formulėmis: *Užmĩnsiu mįslį, mįslių tėvą pumporuotą, kobotuotą (Apvinys)* LMD I 702/9; *Užmĩnsiu mįslį, mįslių tėvą tą bačioną, Bočių Joną, Dominyko barzdelę (Ratelis su kuodeliu)* LMD I 319/8; *Mįslių tėvas, Bandžių Jonas Bandironas, Domininko barzda (Ratelis verpiant)* JaF 267–1322/173a (yra ir daugiau panašių variantų). Tam tikro tolumo panašumo turi anglų mįslių pradžios formulės, kuriose yra *My father has / had a (thing)...* ‘Mano tėvas turi / turėjo (daiktą)...’ TER 85, 222, 227, 234, 377, 379a–c, 381a, 384, 385.

Glaustai ir apibendrintai apžvelkime pasakojamojoje tautosakoje glūdinčią su mįslėmis susijusią informaciją:

Pradinė situacija

Signatūra	Vieta	Laikas	Dalyviai	Veiksmas
VLD: 87–88	(patalpa) minima asla		visa šeimyna (vaikis, merga, piemuo, šeimninkai, du vaikai)	minė mįsles
VLD: 88/1	pas kurią nors mergą (patalpa)		mergos	verpia ir mįsles spėlioja
VLD: 88/2	(patalpa)	vakare	vaikai	minė mįsles
BsV: 449–450, nr. 94	(patalpa)	vieną vakarą		mįsles minę ir minę
LTR 551/2	vienuose namuose (patalpa)	vakare	visi šeimos nariai	papasakojo pasaką, šiaip iš dienos įvykių, paskui pradėjo mįsles minti
LTR 544/298	pas vieną ūkininką (patalpa)	subatvakarį (vakaraujant)	mergos	verpia, plunksnas plėšo, siuva, mezga, pasakoja pasakas ir mena mįsles
LTR 1309/7	pas tokį stubelninką (patalpa)	vieną subatvakarį, atėjo pusiaunaktis	kaimo vyrai	kaziravo, mįsles minė, štukavojo, ėmė šnekėt apie velnius, dvasias ir vaiduoklius, 12 val. ėmė rengtis namo
LTR 1552/218	namie, sugulę į lovą	tėvams išėjus į pagrabą	vaikai	mena mįsles
LTR 2903/63		sekmadienį per sumą	vaikis su merge	susėdę ėmė mįsles štkiti [=spėti, minti]

Pasakojimo kulminacija

Signatūra	Laikas	Interventas	Vieta	Veiksmas	Žodžiai
VLD: 87–88		kažkas	durys	atidarė duris ir sušuko	„Pašmikšt, pakabakšt – o kas tas bus?“
VLD: 88/1	jau netoli ir dvylikta	kažkas	langas	uždengė langą ir klausia	„Atspėkit, kas čia?“
VLD: 88/2		velnias	prie lango	pribėgo, paklausė	„Kokios uogos žiemą žaliuoja?“
BsV: 449–450, nr. 94		kažin kas	pro langą	įkišęs ranką ir sakąs	„Išpėkit, kieno ta ranka?“
LTR 551/2	jau buvo pusnaktis	juodas žmogus, nosis be skylučių, pro ausis dūmai veržiasi	durys, vidus	suūžė vėjas, namas subraškėjo, atsidarė iš lauko į kambarį durys, įėjo į kambarį ir užklausė	„Kas yra brikš pabrakš?“
LTR 544/298	besilinksminant	laumė	aukštinis (kaminas)	iškišo subinę per aukštinį ir klausia	„Mergos, kas čia?“

LTR 1309/7	išmušę dvyliktą	koks tai balsas	iš už lango	troba sudrebėjo, balsas tarė	„Atmykit mįslę: žiemą žydi, rudenį uogas turi. Jei neatmįsit, nė vienas gyvas namo nepareisit.“
LTR 1552/218		kažin kas	lubos, ant viškų	lūžo lubos, išlindo uodega, suriko	„Spėkit, kas čia?“
LTR 2903/63		kažkas	kamine	sako	„Pašmykšt, pataukšt, o kas tai yra?“

Jos išrišimas, reakcija, rezultatas

Signatūra	Reaguojantieji	Veiksmas	Žodžiai	Rezultatas
VLD: 87–88	vienų metų vaikas (buvęs ant šeiminkės kelių)	sušuko	„Šaukštas!“	paliko nebylys
VLD: 88/1	1) mergos 2) mažas vaikas, kuris beveik nekalbėjo	1) išsigando, susižvalgė 2) prabilo	1) – 2) „Nugi velnio užpakalis!“	atsiliepė balsas: „Tai jus išgelbėjo tas vaikas. Jūsų laimė!“
VLD: 88/2	1) vaikai 2) vienas vaikas	1) spėjo spėjo, atspėti negalėjo 2) suriko	1) – 2) „Kadagio!“	velnias paburnojo ir dingo
BsV: 449–450, nr. 94	1) visi 2) mažas nekalbąs vaikelis lopšy	1) spėję neįspėję 2) pasakė	1) – 2) „Velnio ta ranka!“	ištraukė ranką ir nubėgdamas pasakė: „Jūsų laimė, mano nelaimė, kad jums tas vaikas buvo ir atspėjo.“
LTR 551/2	1) visi 2) mažas vaikas lopšyje sėdėdamas	1) baimės perimti 2) atsako	1) – 2) „Šaukštas.“	velnias pasakė: „Esat laimingi <...> būčiau visus pragaran nusinešęs.“ Nuo to laiko pradėjo vengti mįslių
LTR 544/298	1) mergos 2) vienas vaikas	1) išbėgiojo 2) sako	1) – 2) „Kas ten – laumės subinė.“	laumė sako: „Kad būtumėt neįspėję, būčiau visus suėdus.“
LTR 1309/7	stubelniko kelių metų vaikas, sėdėjęs ant pečiaus	ansyk prašneko ir sako	„Kadugys.“	nurimo, ėmė stebėtis, neužilgo laimingai išsivaiškščiojo, daugiau ilgai nevakarodavo
LTR 1552/218	penkių dienų vaikas iš lopšio	pasigirdo atsakas	„Velnias.“	tuoj uodega prapuolė
LTR 2903/63	lopšyje gulėjęs vaikas	atsakė	„Šaukštas.“ Balsas, išėjęs per vaiką, buvo angelo sargo	balsas iš kamino prapuolė

Galime pateikti tokį apibendrintą situacijos aprašymą: žmonės (dažniausiai jauni) visada patalpoje, dažniausiai vakare, rečiau sakraliu laiko momentu arba neįvardyta kada, mina mįsles (t. p. kartais verpia, pokštauja, lošia kortomis, pasakoja sakmes ir pasakas). Neretai vidurnaktį kažkas (tik retsykais pasakyta, kad velnias ar laumė) iš išorės priartėja prie angos ar ribos, skiriančios vidų nuo lauko, kaip nors pažeidžia tą ribą ir užduoda klausimą ar mįslę. Dažniausiai visi išsigąsta, kartais tiesiog negali atsakyti, o vienas vaikas (pabrėžiamas jo amžius arba tai, kad jis beveik nekalba) teisingai atsako. Tada dažniausiai jiems nieko nebūna, kažkas arba velnias nepatenkintas pasišalina, retkarčiais vakarotojai pakeičia tolesnį elgesį (pradedą vengti mįslių arba ilgai nebevakaruoja), vienu atveju teisingai atsakęs vaikas nubaudžiamas.

Jūratė Šlekonytė apie pirmąsias lentelėje pateikiamas sakmes teigia: „Šios sakmės patvirtina, kad vakare minti mįsles išties labai pavojinga“ (Šlekonytė 2005: 90). Atidžiai pažiūrėjus į naratyvų struktūrą ir turint galvoje tradicinę mįslių minimo laiką, išvados akcentą būtų galima dėti visai kitoje vietoje – „neįminti mįslės labai pavojinga“. Rašydama apie šias sakmes autorė labiausiai susitelkia prie paros laiko, dėl to visi argumentai yra nukreipti į šį reikšmės akcentavimą – keliama atsargi prielaida, kad jose gali būti atspindimi dėl krikščionybės įtakos atsiradę draudimai (ten pat: 89–91). Nors jos nagrinėjami pavyzdžiai nesudaro rimtesnio pagrindo draudimo egzistavimui patvirtinti, šią prielaidą paremia vėliau paskelbtas šaltinis – ištrauka iš Nesvyžiaus kolegijos jėzuito Ioannio Mayerio 1609 m. rašyto Šventajam Sostui metinio laiško:

Laikosi [žmonės tuose kraštuose – A. K.] ir kito, ne mažiau kvailo papročio: apie Kalėdų šventes susirenka į vienus kaimo ar miestelio namus ir dvi ar tris savaites lanko tąjį susirinkimą. Visas tas dienas savo kalba vadina „šventuoju vakaro laiku“, kadangi ta šventė [prasideda] vakaro prietemoje. Galiausiai įvairiopam patvirkimui neturi jokio saiko: leidžia laiką iki vidurnakčio ir dar ilgiau vienas kitam mindami nešvankias mįsles ir porindami ne vien bobiškus, bet ir nepadorius pasakojimus. Mūsiškis [Tėvas] pasipriešino tušties plepalams, ir nors jų piktnaudžiavimo nebuvo įmanoma išnaikinti staiga, jis buvo labai susilpnintas, Tėvui dedant pastangas, kad šiuose sambūriuose purvinus pasakojimus pakeistų padorūs klausinėjimai, istorijos, šventi palyginimai, tinkami elgesio pataisymui (BRMR: 139–140).

Šis liudijimas patvirtina ir tolesnius J. Šlekonytės samprotavimus, kai ji, remdamasi Dmitrijaus Zelenino darbais, gretina Sibiro tautų ir lietuvių medžiagą apie pasakų sekimo laiką ir pastebi, kad dauguma Sibiro tautų draudžia pasakas sekti dienos šviesoje ir vasarą – tai daryti leidžiama naktį ir žiemos metu, nes tada jų pasiklausyti ateinančios miško dvasios:

Lietuviškoje ir Sibiro tautų folkloro medžiagoje matyti vienas prieštaravimas. Sibiro tautos tikėjo, kad pasakas sekti reikia vėlai vakare / naktį, o lietuviški pavyzdžiai, regis, tam prieštarauja, nes vėlai vakare ar naktį pasakas sekantys žmonės yra bauginami. Taigi manytina, kad gyvavo draudimas sekti pasakas, minti mįsles naktį. Tai galima paaiškinti. Pirma, neigiamas požiūris į ilgą vakarojimą galėjo atsirasti dėl krikščionybės mokymo, pabrėžiančio santūrumą bei susilaikymą, o sakmėse minima, kad ilgai vakarodami žmonės ne tik sekė pasakas, minė mįsles, bet ir kortavo, šoko, dainavo. Ilgainiui galėjo išsirutulioti ir draudimas ilgai vakaroti, o kartu ir sekti pasakas (Šlekonytė 2005: 90).

Čia įvestas diachroninis aspektas yra išties teisingas – juo galima paaiškinti, kodėl įvairiose sakmėse taip skirtingai vaizduojamas velnio elgesys žmonėms menant mįsles. Pripažįstant, jog būta pastangų tokį draudimą padaryti turinčiu galios, veikiančiu, vis dėlto drįstume teigti, jog abejotina, ar jo buvo paisoma. Tyrimai rodo, jog mįslės ir mintos kaip tik tada, kai tamsu ir šalta. Mįslių minimo tradicinėje vartosenoje kontekstas nagrinėtas šiai temai skirtame autorės straipsnyje; paaiškėjo, kad dar XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Lietuvoje ir šiaurėsniuose kraštuose mįslės labiau mintos šaltuoju metų laiku, dažniausiai – patalpoje, vakarais bendrai dirbant (daugiau žr. Kensminienė 2005). Lentelėse aptartų sakmių ir pasakų medžiaga rodo, jog nepritariama ne vakarojimui apskritai, bet vakarojimui iki vidurnakčio ir vėliau, t. y. kalbama apie ypatingą paros metą, laiko ribą. Daiva Vaitkevičienė, rašydama apie ugnies „įerdvinimą“, nemaža dėmesio skiria sakraliems, pereinamiesiems laiko momentams: „Atrodo, kad vidurdienį, kaip ir vidurnaktį, galime laikyti stebuklingu laiku, kai susilieja šis ir anas pasaulis, ir vėlės gali pasirodyti šiame pasaulyje arba laisvai persikelti į kitą“ (Vaitkevičienė 2001: 130). Taigi greičiausiai vakaroti iki vidurnakčio nepageidautina ar apskritai netgi draudžiama nepriklausomai nuo veiklos, nes tuo metu prasiveria ne tik sakmėse minimos erdvinės matomos ribos ir angos, bet ir atsiranda tam tikras pralaidumas tarp fizinio ir metafizinio pasaulių – jis gana akivaizdžiai pavaizduojamas apibendrintose sakmėse. Toliau minėtame straipsnyje J. Šlekonytė iškelia, mūsų manymu, taiklų klausimą: „Aptarę sakmes, pastebime visoms joms bendrą bruožą – mitines būtybes traukia žmonių vakaronės, jos mėgsta šiuos susibūrimus stebėti. Nieko apie tai nepasakyta, bet kyla klausimas: ar tik nenorinčios ir jos pasiklausyti pasakų?“ Šiai prielaidai patvirtinti prisimena epizodą iš kitos sakmės, kurioje vaizduojama, kaip žmogaus pavėžėti paimti ponaičiai sakosi moką gražių pasakų, bet baisiai nenorį giedoti giesmių (Šlekonytė 2005: 90). Autorės iškeltas klausimas ir teigiamas atsakymas į jį atrodo labai pagrįsti – jos pateikiamos sakmės vaizduoja tik žmonių reakciją į nuo aukšto iškišamą arklio koją, atėjusį ir užduodantį klausimą ar užmenantį mįslę velnią (*galvotrūkčiais laukan išbėgo* BsV: 450, nr. 96; *baisiai klykdami į visas šalis išbėgiojo* BsV: 448–449, nr. 92), bet nevaizduoja pasirodžiusių būtybių intencijos juos gąsdinti, kokios nors didaktinės jų išsarmės,

pagrūmojimo, tad korektiškiau būtų įvardyti tik žmonių reakciją – išsigąsta, o ne yra gąsdinami. Vienoje J. Šlekonytės cituojamoje sakmėje vaizduojamas gana draugiškas ir entuziastingas nelabojo bandymas prisidėti prie linksmybių:

Apie metą 1840 viename nedėlės vakare visiems susiėjus, patim jų pasilinksminojimo įnirtime nelabasis tarp jų pasirodė juods kai anglis, kudlots ir raguots, viena žmogaus, kita arklio koja, ik į pakaušį užriesta uodega ir pradėjo su šokikais aplink stragaliuot (BsV: 448–449, nr. 92).

Visai draugiški velniai vaizduojami šioje sakmėje:

Kitą kartą pasakuodava mūsų senuolė, kad velnių būdava. Tė velniā būdava toki kap ir žmuones: su vākās žaisdava, išėdava į peivas šynaute šeina, no je, i pasilėkdava vaikā numy. Sakydava, kad: „Mas su velniukās žaidiem.“ Anų nagalieja suprasti, tuoki pat buva kap mūsų vaikā, tikta nuoses nabuva kiauras.

Kartās minsles mindavuom vakarās, sakydavom jau, kad yr jau kas... No, velns kitą sykj ēr atsiliep už syns [= sienos], saka: „Palyžt pataukšt – kas tas yr?“ Gerā, kad žinuojė mona senuolė, saka: „Šaukšts.“ Saka, nusijūk ty velnia, nusijūk (LTR 4812/38).

Taip pat aukščiau cituotame J. Šlekonytės Sibiro tautų ir lietuviškos medžiagos palyginime atrodo ne visiškai pagrįstas mįslių ir pasakų suplakimas į vieną kategoriją. Turimā kaip nors su mįslėmis susijusių pasakų ir sakmių medžiaga rodo, kad greičiausiai tradicinėje pasaulėjautoje pasakos ir mįslės suvoktos skirtingai, pastarosios – apskritai kaip esančios velnio „jurisdikcijoje“. Mato Slančiausko užrašyta pasaka „Velnio mįslę atspėja vaikas“ (ATU 812) pradedama taip: *Kitą kartą ponas Dievs ėjės pasakas sakydams, o velns – mįsles mindams* BsV: 449–450, nr. 94). Tai – ne pavienis teiginys, yra ir ne viena sakmė, iškalbingai liudijanti tą patį:

Dievas ataneše maišų pasakų ir papyla pasauly, kad žmones sakytų ir trumpintų laiką. Velnias neturēja ko duot žmanem, tai ataneše ir maišų mįslių papyla un svieta. Tai pasakas [yra] nuo Dieva, a mįslys – nuo velnia. Kai žmones mena mįslis, tai velnias nuo to labai džiaugiasi.

Kartų vienaj vietaj žmones vakarodami mine mįslis. Velnias labai tuo džiaugesi – ir šoka, ir ploja. Bemindami ir pristiga mįslių, tai tam karti velnias pra lubas į pirkią įkišo visą šikinę ir pasakė: „Įspėkite, kas čia yra?“ „Nuģi velnia šikine“, – vienas saniokas atspėja (LTR 2234/85).

Matome, kad velnias labai džiaugiasi mįslių minimu, nori, kad jis vis tęstųsi, todėl įsikiša į jį ne gąsdindamas, bet norėdamas padėti, kai mįslės baigiasi, – įneša

ir savo indėlių į veiklą, kurią vertina ir globoja. Kitoje sakmėje dar daugiau – parodoma, jog ta veikla yra jo, jis užtikrina jos sklandumą:

Vieną vakarą susirinko daug berniukų ir mergaičių. Visokias įvairiausias mintis minė, minė iki dvyliktai valandai. Nu, ir paskui jiems velnias neteko mįslių. „Na, ką daryt? – galvoja velnias. – Iš kur imt jiems tų minčių?“ Jis kiša ragus pro langą iš lauko pusės. Nu, ir visi pamatė, visi išsigando, nežino, ką daryt. Visi [vieniški?] sako – ožys, kiti sako – avinas. Jis vis tiek ragus kiša, nuo lango neatstoja. Turėjo atspėti, kas kiša galvą. „Atspėkit“, – sako. Nu, ir jie visi persigando, nežino, kas daryt, kas sakyt. Sako: „Šeiminių vaikų jei išgelbės, tai išgelbės, o jei ne, tai visi žuvę.“ Lopšy buvo mažiukas vaikas, mėnesio laiko, jis atsisėdo lopšy ir prašneko: „Aš jus išgelbėsiu, – sako. – Tai velnias!“ Tada velnias atsitraukė nuo lango. Tada liko visi laisvi; o jei ne, tai būtų visi žuvę (LTR 3166/113).

Šioms citatoms rezonuoja ypatingą dėmesį savo tyrimuose mįslėms skyrusio V. Toporovo samprotavimas, kad vėlyva (tik XV a.) žodžio *загадка* ('mįslė') fiksacija senojoje rusų rašto kultūroje ne atsitiktinė – gali būti, kad šis žodis turėjęs kokias nors nepageidaujamas konotacijas, kreipiančias į pagonišką arba, mažiausiai, neoficialią, nekrikščionišką, sferą. Autorius pastebi, kad Naujajame Testamente visai nėra žodžių *загадка*, *гадать*, *гадание*, *гадатель* ('mįslė', 'minti / spėti, spėlioti / burti (ateitį)' ir pan.), nors jie gana dažni Senojo Testamento tekstuose. Kristus kalba parabolėmis, kuriose daug ką būtų galima besąlygiškai pavadinti mįsle su įminimu, bet žodis *мјслѣ* šiame kontekste niekada neaptinkamas. Mįslėmis kalba Saliamonas ir Sabos karalienė, Dovydas ir Tarsis, pagonių valdovai, žyniai ir burtininkai, ir čia žodžiai *загадка*, *загадывать*, *гадать* esantys savo vietoje, bet kai mįslėmis prabyta krikščionys, žodžio *мјслѣ* visai nėra arba jis pakeičiamas kuo nors „padoresniu“ (*притча*, t. y. „parabole“, ir pan.) (Топоров 1994: 111). Taigi liekame prie prielaidos, kad aptariamoms sakmėms ir pasakoms paveiktos ne draudimo minti mįslės vakare, o apskritai vaizduoja, koks pavojingas užsiėmimas yra mįslių minimas. Juolab kad sakmėse labiau pabrėžiamas ne minimo laikas, o vaiko, kuris teisingai atsako į klausimą, amžius – beveik visur, kur velnio mįslė įmenama, įmenama mažo vaiko, kartais dar nekalbančio ar beveik nekalbančio. Jurgitos Macijauskaitės-Bondos monografijoje šiam fenomenui (Lietuvoje užfiksuotas 41 šio kūrinio variantas) skirtas visas skyrius. Autorė atkreipia dėmesį, kad lietuviški tekstai yra unikalūs, nes ir tarptautiniuose, ir lokaliniuose pasakojamosios tautosakos kataloguose figūruoja vien suaugusieji. Šiose sakmėse stebina ne tik tai, kad kūdikis ar vaikas įmena mįslę, bet ir tai, jog to padaryti nesugebėję suaugusieji arba niekaip į tai nereaguoja, nesistebi, arba net to tikisi. Kai kuriuose variantuose pasakoma, kad tai buvęs angelas (LTR 2903/63, 2003/256), o tai veikiausiai liudija, jog taip aiškiamas senojoje pasaulėžiūroje įsivaizduotas kūdikio artimumas mitiniam pasauliui:

„Atėjęs „iš anapus“ vaikas, archajišku supratimu, ir gimęs kurį laiką veikiausiai dar liekąs tam tikros tarpinės būsenos – tarp šio ir ano pasauliū“, todėl ir gebąs atpažinti anapusines būtybes ar įminti jų mįsles, kurių dažniausi įminimai *šaukštas* ir *kadagys* yra susiję su ribine situacija – tarp gyvenimo ir mirties (Macijauskaitė-Bonda 2015: 109–121). Dviejose sakmėse (LTR 4812/38, 2234/85) velnio mįslę įmena seni žmonės – jie irgi gali būti suvokiami kaip tarpinės būsenos, tik ne ką tiktai atėję iš anapus, o netrukus ten išeisiantys. Vitos Džekčioriūtės tyrimai įtikinamai parodė, kad vaikai įsivaizduojami kilę iš vandens (t. y. iš chtoniškosios sferos): negimęs vaikas buvo suvokiamas kaip žuvis, kūdikis – kaip varlė, o šioji turinti glaudžių sąsajų su velniu (Džekčioriūtė 2014: 80–84). Pasak prieš du dešimtmečius apie tai rašiusios D. Astramskaitės, vanduo yra simbolinė mirties materija (remiantis Algirdu Juliumi Greimu), per kurią ne tik išeinama anapus, bet ir ateinama į šį pasaulį. Maždaug iki metų vaikai ir žmonės su kalbos defektais yra maumai, o šie yra ano pasaulio baidyklės, pasireiškiančios vandens pavidalais (Astramskaitė 1993: 114–125). Vėlesniuose autorės tyrimuose atskleidžiama koreliacija tarp šiaurės, vidurnakčio, tamsos, vandens ir pragaro, kurio senasis pavadinimas yra *paskandos*, o vienas iš vandeninio pragaro bruožų yra šaltis (Vaitkevičienė 2001: 131–149). Taigi matome, kad su visomis šiomis velnio raiškomis koreliuoja ir mįslių minimo laikas².

Sakmėje „Velnio mįslė“ vaizduojama mįslių minimo situacija neįvardijant nei paros, nei metų laiko:

Susėdusi visa šeimyna minė mįsles. Vaikas, merga, piemuo, šeimnininkas ir šeimnininkė.

Ant šeimnininkės kelių buvo vienu metų vaikas. Po aslą bėgiojo kitas vaikas.

Atsidarė durys. Kažkas sušuko:

– Pašmikšt, pakabakšt – o kas tas bus?!

Vaikas, kuris sėdėjo ant kelių, sušuko:

– Šaukštas!

Ir nuo to laiko paliko nebylys (VLD: 87–88).

Šioje sakmėje užmenama daugiau kaip keturiasdešimt variantų turinti tikra mįslė, plg., *Pašmakšt, pakabakšt (Šaukštas)* LTR 3243/74, o lentelėje pateikta – panaši į tikrą minklę *Kokios uogos žiemą žaliuoja?* VLD: 88, plg., *Koks medis žiemą uogas veda? – Kadagys* LTR 218/1237-92; *Koks medis žiemą žaliuoja? – Eglė* LTR 37/1481. Įdomiausia tai, kad pirmiau cituotose sakmėse mįslių minėjai išsigelbsti

2 Beje, pragarą kaip šaltą vietą įsivaizdavo Šiaurės Amerikos indėnai ir Sibiro tautos; pavyzdžiui, nganasanai manė, kad žemutiniame pasaulyje šalta, todėl mirusiuosius apvilkdavo kailiniais (Vitebsky 2002: 17). Vienoje mansių pasakoje pasakojama, kaip berniukas su pagalbininku prasikasa į žemutinį pasaulį, iš ten pro plyšį pradeda veržtis uodai ir užpildo visą žemę (MHCXM: 293–294, nr. 108). Jeigu uodai suvokiami kaip žemutinio pasaulio gyventojai, tai gali paaiškinti poskyrio pradžioje iškeltą klausimą, kodėl *uodas* siejamas su mįslėmis.

teisingai įmindami velnio mįslę, o čia atvirksčiai – teisingas mįslės įminimas turi fatališkas pasekmes.

Minėtame šių eilučių autorės straipsnyje jau rašyta apie pasakose vaizduojamas panašias į mįslių minimo situacijas, keliančias klausimus, ar tikrai mįslės būtina įminti, ar pakanka, kad jos būtų užmintos, tai yra išstartos. Panašus požiūris atsiskleidžia ir formuliniuose mįslių junginiuose: *Menu mįslį, kas tą mįslę atmįs, to pilvas iškirmys (Viedras)* LMD I 216/41; *Menu menu mįslę, per pilvą gyslą, kas tą mįslę atmįs, to visas pilvas iškirmys (Druska)* LTR 28/273-9; *Išmįsiu mįslę, per pilvą gyslę, kas tą mįslę išmįs, to sėdynė iškirmys (Grąžtas)* LTR 2851/200; *Inminsiu mįslių iš devynių gyslių, kas tų mįslių inspės, tam pilvų sapės (Klernatas)* LTR 1947/6 (yra ir daugiau tokių mįslių). Kaip minėta, šiuose mįslių pabaigos formulių grasinimuose gali atsispindėti tolimų iniciacijos papročių atgarsiai, kai ne tiek svarbu buvęs mįslių minimo rezultatas, kiek pats tokio atlikimo, įvykio faktas. Tai, jog kai kada pabaigos formulėse vienodai grasinama tiek sėkmingo, tiek nesėkmingo laukiamo rezultato atveju, taip pat patvirtina ne vieno tyrinėtojo išsakytą nuomonę, kad mįslės klausimas, jo ištarimo faktas yra svarbesnis už pateikto atsakymo teisingumą (daugiau apie tai žr. Kensminienė 2013). Taigi pakoreguotą išvados akcentą būtų galima dar kartą pakoreguoti – „mįslės minti pavojinga“.

MĮSLIŲ ŽANRO IR TERMINO SUVOKIMAS ŠIUOLAIKINĖJE VARTOSENJOJE

Anniki Kaivola-Bregenhøj teigia, kad Suomijoje mįslių tradicija pradėjo keistis šeštajame XX a. dešimtmetyje – senosios mįslės buvusios paremtos agrarine kultūra, gyvenimu kaime, moterų ir vyrų darbų, naminių gyvulių, rečiau – miško ar tolimesnių sodybos apylinkių vaizdavimu. Šis žemdirbiškas gyvenimo būdas tapo svetimas vystantis industrializacijai, urbanizacijai, kaimo gyventojai išsikėlė į miestus ieškodami darbo, senosios mįslės prarado natūralų kontekstą, ir žmonės jų nebesuprato, jų vaizdai nebedomino, o sudėtinga tikrųjų mįslių kalba taip pat buvusi pašalinta iš kasdienės šnekos. Ją pakeitė mįslės-juokai (*the riddle jokes*), viena iš bendriausių juokavimo formų šiandien³ (Kaivola-Bregenhøj 2017: 201). Lietuvoje pokyčiai buvo nulemti panašių procesų, negalėtume užtikrintai tvirtinti, tačiau, ko gero, prasidėjo irgi panašiu metu, gal dešimtmečiu vėliau, ir gal kiek ilgiau trukus – aštuntojo ir devintojo dešimtmečio tautosakos rinkiniuose dar nemažai yra užfiksuota mįslių, o vėliau jų drastiškai sumažėja. 2011 m. Rietavo savivaldybėje

3 Autorė nurodo tokius pavyzdžius – populiarias juokų serijas apie blondines, dramblių, elektros lempučių. Lietuvoje labiausiai paplitusi serija apie blondinę, atėjusi su geležinės uždangos atsivėrimu. Tačiau anksčiau tokių minklių irgi būta, pavyzdžiui: *Kuo skiriasi milicininkas nuo vagono? – Milicininkas pats prisikabina, o vagoną reikia prikabinti* LTR 4934/130.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vykdyta ekspedicija parodė, jog klasikinės mįslės jau beveik pamirštos, o jų minimo tradicija nunykusi – vos keturias tradicines mįsles prisiminė viena pateikėja. Kiti tvirtino tikrai jas mindavę ir mėgę tai daryti vaikystėje, tačiau jų prisiminti niekaip negalėjo (plačiau rašyta Kensminienė 2012). Apie tradicinių folkloro formų nykimą pastaruoju metu šnekėjo ir rašė dauguma jo tyrinėtojų. „Iš inercijos tebesižvalgant po jo likučius (kartais nuostabiai gerai išsilaikiusius), vis einama prie vienos ir tos pačios išvados: folkloras nesugrižtamai nyksta ir modifikuojasi“ (Stundžienė 2008: 34; žr. t. p. Būgienė 2008).

Tačiau tokie pokyčiai neįvyksta staiga, o vienas reiškinių formas pakeičia kitos. Šių eilučių autorė įvairius šiuolaikinę mįslių vartoseną ir joms artimus reiškinius fiksuoja maždaug tris pastaruosius metus, jau sukaupta nedidelė „byla“, tad įmanoma trumpai apžvelgti keletą būdingesnių atvejų. Ir šiomis dienomis dar pasitaiko pavienių tikrųjų (arba objektų) mįslių vartojimo atvejų, tiesa, galbūt dėl „dirbtinio kvėpavimo“, atliekamo gaivinant tradicines mįsles vaikų darželiuose ir mokyklų bei būrelių renginiuose, vadovėliuose ir vaikiškose knygutėse. Su vienu jų teko susidurti straipsnio autorei, kai 2015 metų gruodį pakeliui į namus kieme priėjo gal dešimties metų mergaitė ir uždavė mįslę: *Be rankų, be kojų po pasaulį laksto*, tačiau nepriėmė nė vieno iš galimų tradicinių įminimų (*vėjas, debesys, sniegas arba laiškas*); tvirtino, kad jis esąs *bitė*, ir už tai, kad mįslės nepavyko įminti, pareikalavo vieno euro. Šiame pavyzdyje matome ne tik tradicinę mįslę, užmintą jų minimui būdingu metų laiku, bet dar ir reikalaujamą atlygį (kad toks reiškinytis egzistavo, rašyta Kensminienė 2013). Kitas pavyzdys – taip pat šių eilučių autorės kolegė pasakojo, kad jos sūnus su kompanija irgi tradiciniu laiku, t. y. per Naujųjų metų sutikimą, minė mįsles (jų buvo pasirinkę iš *Lietuvių tautosakos* 5-ojo tomo).

Poskyrio pradžioje paminėtos mįslės–juokai buvo mielai spausdinamos įvairių periodikos leidinių humoro skyreliuose, tik Lietuvoje neretai pateikiamos ir suvokiamos kaip anekdotai; jos yra tarsi perėmusios tradicinių mįslių humoro funkcijas, todėl ir lietuviškų mįslių klasifikacijoje vadinamos *anekdotinėmis minklėmis* (žr. Kensminienė 2004: 171). Kita, kadaise buvusi svarbiausia, žinių patikrinimo ir sumanumo varžybų funkcija sėkmingai gyvuoja dabar itin populiariuose kavinių ir barų rengiamuose „protų mūšių“ vakarėliuose, įvairiose radijo ir televizijos pramoginėse laidose, viktorinose, konkursuose, o ypač – internete.

Panašiausi į tradicinės vartosenos pavienius mįslių minimo atvejus, tik virtualioje erdvėje, – socialiniame tinkle *Facebook* užmenamos mįslės. Neretai tai vyksta patvirtintų „draugų“ rate, asmeninėje paskyroje, taigi tarp tam tikros socialinės grupės narių, tarsi virtualioje „patalpoje“. Kai kurie šio socialinio tinklo vartotojai užduoda tradicines arba perdirbtas mįsles savo paskyroje ir prašo jas įminti, sulaukdamai gana daug aktyvių tokių mįslių minimo varžybų dalyvių. Štai vienas žinomas šalies ekonomistas savo paskyroje paskelbė mįslę *Penki lenkimai, keturi traukimai*,

*aukštai pasturgalis, žemai pasturgalis*⁴ (tipiškas tokios mįslės įminimas – *Melžia karvę*) iš neseniai jo įsigyto kunigo Adolfo Lapinsko 1872 metų rinkinio. Pasipylė daug spėliojimų: *Gal špyga; Kokia nors madinga treniruotė sporto klube, kalanetika ar pan.; Gal Vyčio herbas?; Saulės pasveikinimas* [jogos pratimo pavadinimas – A. K.]; *Skalbia; Kas nors su pirštine; Musulmonai meldžiasi; Gal iš šulinio keliamas vandens kibiras; Moliūgas; Plaštaka* ir t. t. (Fb, fiksuota 2016-10-03). Kolegės užminta mįslė *Aš tylėdamas kalbu su tavimi iš tolo (Aidas)* sulaukė ir tokių įminimų: *telepatija; šizofrenija; veidrodis* (Fb, fiksuota 2015-06-17). Kartais skelbiama ne visa mįslė, o tik jos fragmentas, motyvas ar perdirbinys; pavyzdžiui, keramikas rekonstruktorius publikuoja dvi koklinės krosnies nuotraukas ir pavadina jas *Vasarą molis, žiemą sesuo*, o vienas komentatorius pataiso: *brolis, ne sesuo* (Fb, fiksuota 2015-06-19), – tradicinė mįslė apie krosnį skamba taip: *Vasarą molis, žiemą brolis*. Kartais asociacija su mįsle gana tolima – įdėta giedro dangaus su daug purių debesų nuotrauka sulaukia komentaro *Debesų ganyklos* (Fb, fiksuota 2015-10-02), plg. su mįsle *Žydrioj pievoj avinėliai ganosi, bet žolės neėda (Dangus ir debesys)* LTR 4180/365. Puslapyje *Semiotika.lt* skelbiama nuotrauka su šviečiančiu stalinės lempos gaubtu juodame fone ir pavadinama visiems žinomos mįslės užminimu: *Baltos lankos, juodos avys* (Fb, 2015 m. liepos 6 d. publikacija su vietos žyma *Druskininkai* – tuo metu ten vyko semiotikos akademinų studijų savaitė „Baltos lankos“). Kartais skelbiamos ir tikrosios minklės, matyt, neseniai sukurtos: *Kuriame mūšyje žuvo Napoleonas? – Savo paskutiniame mūšyje; Kur buvo pasirašyta Nepriklausomybės deklaracija? – Lapo apačioje; Kokia pagrindinė skyrybų priežastis? – Vedybos ir pan.*, iš viso dvylika minklių su antrašte *Studentas, kuris gavo 0 %, nors viską atsakė teisingai!* Kai kurie komentarai: *Pats protingiausias buvo labai nuvertintas; Genijus* (puslapis *Uodas.lt*, dalytasi Fb, fiksuota 2015-01-23). Skelbiamos minklės ir rusų kalba, tarp jų pasitaiko ir tradicinių, pavyzdžiui, *Koks pasidarys į mėlyną jūrą įmestas raudonas akmuo? – Šlapias* (Fb, fiksuota 2017-06-13), o kai kurios – tokios pat kaip ir aukščiau cituotos lietuviškos. Retkarčiais perdirbami ir įminimai, paliekant tokius pat užminimus, ir gaunama kažkas panašaus į šiuolaikinių patarlių perdirbinius: *Po ledu žirklys* (XX a. – *vėžys*; XXI a. – *žmogžudystės įkaltis*); *Kiškis bėga – tarpu kojų braška* (XX a. – *suka šeivas*; XXI a. – *nesutramdomas signalas tučiuojau apsilankyti viešnamyje*); *Padedą riekės, išima trupinius* (XX a. – *malkos ir žarijos*, XXI a. – *tai, kas lieka paprastam žmogui iš užsienio pagalbos*) (ZDM, fiksuota 2017-12-06).

Kartais skelbiamos imituojant tradicines mįslių poetikos priemonės sukurtos šiuolaikinės mįslės, neretai reaguojančios į politinio ar kultūrinio gyvenimo aktualijas: *Dienos mįslė: 426 arkliai vieną baklažaną veža. Kas? Įvairūs skirtingų žmonių, taip pat ir gana žinomų, pateikiami atsakymai: Sinjorą Pomidorą; Kažkas apie savi-valdą; Cadillac, vežantis kultūros komiteto pirmininką; Q7; Karbauskio kadilakas* ir kt.

4 Iš interneto cituojami tekstai neredaguoti, tik ištaisyta keletas rašybos klaidų.

(fiksuota 2017-01-24); *PDR* [= Poetinio Druskininkų rudens] *mįslė dvoigyslė: Kas šiemet taps Jotvingiu? Kas šiemet taps jaunuoju Jotvingiu?* (fiksuota 2017-09-12). Kai kada pateikiamas visas pasakojimas, iliustruotas nuotrauka, tačiau įvardijama, kad tai mįslė, ir prašoma ją įminti. Ypač tokį žanrą pamėgęs gamtininkas ir fotografas Marius Čepulis; jo puslapis *Čepulio fotoklajonės* turi labai daug sekėjų (šių metų gruodžio pradžioje jų buvo daugiau kaip 61 tūkstantis), tad ir bandymų įminti jo mįsles būna gausu. Viena iš ten pateikiamų „mįslių“: fotografijoje matoma šernų šeimyna tarp medžių ir prašoma suskaičiuoti, kiek jų ten yra (Fb, fiksuota 2017-03-10). Kartais šio fotografo gerbėjai komentaruose taip pat pradeda kurti mįsles:

[Prie nuotraukos, autoriaus pavadintos *Kai pro šalį gražus užpakalis pravinguriuoja*, kur stumbras patinas uosto patelę – A. K.]

Komentatorius [toliau – K]. Sugalvojau mįslę: Dvi skylės vienoj skylėj! Kas?⁵

M. Č. Čepulio akys fotike?

K. Neke. Ten labiau su nuotrauka susiję.

M. Č. Nosis šiknoj?

K. Taip. Bet galima ir truputį lyriškiau – Broniaus nosis Jadvygos sub...ėj! [Tai anksčiau

M. Čepulio pasakojime gyvūnams duoti vardai – A. K.] (Fb, fiksuota 2017-12-06).

Dar labiau mėgstama paskelbti kokio nors nepažįstamo daikto, dažniausiai – nebevertojamo senovinio įrankio, nuotrauką ir klausti, kas tai yra. Susidomėjimas dažniausiai būna didelis, bandančių atsakyti – dešimtys; pavyzdžiui, vienam fotografui įdėjus dvi nuotraukas su ypatingomis batsiuvio replėmis, buvo atsakinėjama dar ir kitą dieną, atsakymų būta įvairių: *bezmėnas; zoviesai; [įrankis] kam nors apvaliam karpyti* ir kt. (Fb, fiksuota 2016-05-20). Beje, visai tokią pat „mįslę“ kartais galima aptikti Britų muziejaus *Facebook* paskyroje; pavyzdžiui, įdėta nuotrauka su neatpažįstamos paskirties skulptūrele ir klausimu: *What do you think this #MysteryObject was used for?* ‘Kam, Jūsų manymu, šis paslaptingas objektas būdavo naudojamas?’, vėliau pateikiamas atsakymas: *This #MysteryObject is a bronze incense burner with a goat-shaped handle. It was made in Yemen over 2,000 years ago* ‘Šis paslaptingas objektas yra bronzinė smilkyklė su ožio pavidalo rankena. Ji pagaminta Jemene daugiau kaip prieš 2000 metų’ (Fb, fiksuota 2016-11-09). Neretai skelbiama ir iliustracija, ir tekstinė mįslė – įdėtos trys naktinio drugio nuotraukos su antrašte: *Turi ūsus, visas apžėlęs barzda, skaito „Babilono atstatymą“: Kas? (Tikrai ne koks nupušęs hipsteris.)*. Turinio autoriai vėliau komentaruose prisipažįsta, kad dar nežinantys, koks tai gyvis, taigi šiuo atveju mįslė pavartojama ne įprastine vartose, bet tikintis sužinoti teisingą atsakymą iš skaitytojų (Fb, fiksuota 2015-12-10).

5 Plg. tradicinę mįslę, ypač jos įminimą – *Vienu pagaliu du pečius pakuria (Karvė laižo dvi nosskyles)* LTR 66/333.

Kiti mėgsta daug intelektualėsnės mįslės, pavyzdžiui, paskelbia keletą paveikslų bibline tematika reprodukcijų su tokia uždavinio sąlyga:

Lygiadienio proga – dvi minklės. Viena lengva, kita sunki.

1. Kokios frazės fragmentas matomas ant pergamento, kurį laiko Jonas apaštalas?
  2. Koks bendras kodas yra visuose trijuose paveiksluose, sufleruojantis vaizduojamų šventųjų dienas pagal bažnytinį kalendorių?
- P. S. Tiesioginio atsakymo Googleje nėra:)

Šių mįslių minimas labai užsitęsė, buvo pateikta daug variantų ir jų autoriaus užuominų, brėžinių, galiausiai po šešiolikos valandų autorius pateikė ir atsakymus:

Mes čia Jano paveiksluką išsinagrinėjom tik. Trys paveiksai su Jonais liko neliesti. Bet, šiaip ar taip, tai jau tik technikos klausimas, todėl dedu atsakymus. Tą pačią Saulės padėtį (23.5 [laipsnių kampą]) rodo abiejų Jonų kompozicinė padėtis visuose trijuose paveiksluose. [Pakartotinai skelbia paveikslus komentaruose – A. K.] Ir pas Memlingą. Ir pas Zanobi Machiavelli <...>. O pabaigai frazė. Ant pergamento matome „ECCEAG .... PE...“; o skaitome „ECCE Agnus Dei, ecce qui tollit Peccata mundi“... Aš esu Dievo avinėlis... [Įdedamas papildintas fragmentas – A. K.] (Fb, fiksuota 2016-09-23).

Labai dažnai šiame socialiniame tinkle dalijamasi internetinių žinių portalų straipsniais. Juos apžvelgti reikėtų atskirai, nes šiuolaikinės žiniasklaidos atstovai yra labai pamėgę pavartoti žodį *mįslė* antraštėse. Tai nėra naujas dalykas, žodis *mįslė* panašiuose kontekstuose minimas ir anksčiau, pavyzdžiui, leidinių pavadinimuose: J. Matusas. *Lietuvos galybės mįslė: kibirkštys besimokančiam jaunimui uždegti*, 1930; A. Valaitis. *Gyvybės ir darbo mįslė: daktaro Danieliaus Alseikos atminimui*, 1936; A. Poliakovas. *Įminta puslaidininkio mįslė: knyga VIII–XI klasės mokinių užklasiniam skaitymui*, 1986. Žodis *mįslė* dažniausiai pasitelkiamas, kai norima parodyti, jog straipsnyje kalbama apie ką nors paslaptingo, neišaiškinto, bauginamo ar siaubingo (vieno dienraščio itin mėgstami apibūdinimai jau tapę šablonais *baisi / kraupi / šiurpi mįslė*). Nors tokioms vartosenoms tikslas akivaizdus – suintriguoti, sužadinti smalsumą, iš esmės čia žodis *mįslė* vartojamas antrąja jos reikšme (2. prk. *kas nesuprantama, ką reikia tirti* LKŽ VIII: 279), tačiau šiek tiek primena ir mįslių formules: pagal poziciją ir funkciją – įvadinės, pagal bauginantį turinį – pabaigos. Neretai tokia intriguojanti antraštė dar palydima ją iliustruojančia nuotrauka, o straipsnis sulaukia atitinkamos reakcijos komentarų skiltyje, kur pateikiamos spėlionės, versijos, apkalbos ir pan. Pasak Rūtos Marcinkevičienės, „[a]ntraštės pridedamos prie teksto paskutiniame jo rengimo spaudai etape, paprastai net ne paties teksto autoriaus. Jomis siekiama komercinių tikslų – suteikti tekstui tarsi kokį prekinį vaizdą, pa-

traukti skaitytoją, todėl jos nebūtinai atspindi ir apibendrina viso teksto turinį. Kur kas dažniau įvardija vieną jo aspektą ar pikantišką detalę“ (Marcinkevičienė 2010).

Išrašius visas antraštes (dažniausiai turimi ir straipsniai su nuotraukomis, retsykiais – ir šiek tiek komentarų), išryškėjo tam tikros teminės grupės, dvi iš jų tarsi pačios prašėsi opozicijų *Eros–Thanatos* pavadinimo (klasikinės froidistinės psichologinės teorijos terminai, kilę iš graikų kalbos, apibrėžiantys pagrindinius instinktus – gyvenimo ir mirties), kitos buvo susijusios su įvairiais dingimais, gamtos ar pasaulio sandaros paslaptimis, senovės palikimu. Beje, dingimai labai glaudžiai susiję su mirties tema, yra nemaža tokios grėsmės tikimybė. Neretai vienoje antraštėje sujungiamos dvi temos, pavyzdžiui, meilužių mirties priežastis, naujagimių palaikai ir kt. Pažymėtina, kad tai nėra visa surinkta medžiaga, tačiau didesnė jos dalis.

1. *Thanatos*:

- Radiny su 8 naujagimių palaikais užminė kraupią mįslę (Dlf 2015-11-24)
- Naujausias Rusijos manevras Sirijoje tapo rimta mįsle JAV (Dlf 2016-01-25)
- Kruvini 1977-ųjų įvykiai Maskvoje: teroro aktų mįslę KGB padėjo išnarplioti atsiktinumą (Dlf 2016-04-05)
- Dopingo Rusijoje mįslė: šaltiniai arba bėga, arba miršta (Dlf 2016-08-19)
- Diatlovo perėjos incidentas: kraują stingdanti mįslinga istorija (Dlf 2017-11-19)
- Įminė mįslę: meilužius viešbučio vonioje pražudė smalkės (LR 2014-12-17)
- Šiurpus radiny Alpe se padės įminti Betygalos klebono mįslę? (LR 2015-02-04)
- Lietuvių samdyto jūrininko mirtis prie Norvegijos užminė mįslę (LR 2015-04-30)
- Kražių skerdiko mįslių sostinės psichiatrai neišgliaudė (LR 2016-01-19)
- Lietuvio kaskadininko žūtis – mįslė net profesionalams (LR 2016-04-01)
- Suradus dingusio studento kūną liko ir neįmintų mįslių (LR 2016-04-04)
- Policija prašo padėti įminti baisią mažo miestelio mįslę [nepavyksta atpažinti nužudytojo, įgrūsto į maišą] (LR 2015-06-22)
- Prancūzijos lėktuvo katastrofa Maltoje užminė mįslių (LR 2016-10-25)
- Italijos policija atskleidė kraupią mįslę [modelio kūnas lagamine] (LR 2017-04-07)
- Kraupi mįslė – kodėl palūžo dvylikametė? (LR 2017-10-11)
- Teisme – mįslės dėl naujagimio nužudymo (LR 2017-10-17)

2. Dingimai:

- Suglumino dingusio lietuvių lėktuvo pilotų elgesys: mįslė, kas atsitiko, gali būti neįmintas (Dlf 2015-05-18)
- Dingusios moters mįslė: sukrėstas vyras kalba apie „Facebook“ (LR 2015-04-14)
- Dingęs studentas sekliams užminė mįslių (LR 2016-02-03)
- Dingusi 17-metė užminė mįslę: „Labai myliu visus! Ačiū“ (LR 2016-05-16)
- Ant tvenkinio kranto Jonavoje palikti drabužiai užminė mįslę ir pareigūnams, ir kino-logams (15min 2016-06-09)

Dingusi pora užminė mįslę: jaunuolių šeimos nežinojo apie santykius? (LR 2016-11-30)
 Dingusių bylos: šiuropios mįslės ir iššvaistyti pinigai ekstrasesams (LR 2017-11-20)

3. *Eros*:

Šis vaikas mamos pilve tapo interneto sensacija ir užminė mįslę (Dlf 2016-04-18)
 Be kelnaičių nusifotografavusi K. Kardashian užminė mįslę (Dlf 2016-06-06)
 Orgazmo mįslė įmintą: mokslininkai išsiaiškino, kodėl moterys jaučia malonumą (Dlf 2016-08-11)
 Dainininkė Adele užminė mįslę dėl antrojo nėštumo (Dlf 2016-11-23)
 G. Kildišienės dėvėtas J. Statkevičiaus paltukas užminė mįslę (Dlf 2017-02-03)
 Didžiausia mįslė – atsitiktinio grožio gimimas (KnD 2017-01-24)
 Nijolė Pareigyte-Rukaitienė užminė mįslę dėl antrojo nėštumo (LR 2015-10-30)
 Po šešių nesėkmingų apvaisinimų duktė gimė įminus paprastą mįslę (LR 2016-10-02)

4. Gamta, kosmosas:

Užsidedęs ažuolas užminė rimtą mįslę [galėjo būti padegtas] (Dlf 2015-07-07)
 Mįslė: kosmologiniai skaičiavimai klaidingi arba aptikta nežinoma Visatos savybė (Dlf 2016-04-26)
 Mįslė mokslininkams: kodėl masiškai miršta Baikalo ežero ruoniniai? (Dlf 2017-11-06)
 Rudeninės Kuršmarės užminė mįslę [smarkiai nuseko] (LŽ 016-10-21)
 S. Paltanavičius: kai kurios paukščių rūšys mums užmena savotiškas mįsles (LŽ 2016-10-22)
 Klaipėdos rajone aptiktas akmuo užminė mįslę (15min 2015-09-17)
 Gamtos mįslė: kodėl gervės išskristi paskatina šalnos? (15min 2015-10-07)
 JAV nufilmuotas keistas objektas ant užšalusio ežero užminė mįslę (15min 2015-12-17)

5. Senovės palikimas, istorija:

Velykų sala – neįminta mįslė (Dlf 2016-06-09)
 Uolose įrengti be pėdsakų dingusių žmonių būstai – vis dar mįslė (LR 2014-12-22)
 Tutanchamono durklas atskleidė seną mįslę [nuotraukoje į durklą įdėmiai žiūri princas Čarlzas, už jo – žmona Kamila] (LR 2016-06-03)
 Archeologai įminė mįslę, kaip galėjo būti statoma Cheopso piramidė (LR 2017-10-02)
 Mistinio senovės gydymo prietaiso mįslę padėjo išspręsti „Facebook“ (15min 2016-01-21)

6. Kita:

Vladimiro Putino „smegenų“ mįslė: kas lemia jo sprendimus? (15min 2015-02-01)
 Tarpžinybinė mįslė: kam priklauso griūvantis, nelaimė grasantis tiltas Kaune? (15min 2016-02-19)

Šis per trejus metus surinktų antraščių pluoštelis išsamaus vaizdo gal ir neparodo, bet atspindi pagrindinę tendenciją – kai žodis *mįslė* vartojamas perkeltine reikšme, su juo susijusių temų visuma ir kontekstas dažniausiai turi gana neigiamas konotacijas, t. y. labai dažnai būna kalbama apie nelaimes, katastrofas, žmogžudystes, dingimus be žinios, taigi sąlygiškai galima teigti, kad jos tęsia priklausymo velnio sferai tradiciją. Kai konotacijos nėra neigiamos, jos neretai būna susijusios su tradicinių mįslių „kuruojamomis“ sferomis – kiršinančia erotine, gamtos paslapčių ir visatos sandaros (tai ypač būdinga minklėms, pavyzdžiui: *Kokis medis be žiedo uogas veda?*– *Kadagys* LTR 914/245-94; *Kur žemės vidurys?* – *Kur pats stovi* LTR 4368/162).

IŠVADOS

Tradicinėje vartosenoje žodis *mįslė* dažniausiai turi tiesioginę reikšmę, t. y. pavartotas kaip žanrą įvardijantis terminas. Kai apie *mįsles* kalbama mįslėse, labiausiai pabrėžiama intelektualų jų prigimtis, jų minimas vaizduojamas kaip įtemptas ir atsakingas užsiėmimas, kuriuo galima pademonstruoti žinias, protą ir kūrybingumą, o paskui būti apdovanotam arba nubaustam. Kalboje, ypač tarmiškoje vartosenoje, mįslių ir minčių, minimo, atsiminimo, spėjimo ir mąstymo reikšmių laukai nėra labai griežtai atriboti. Mįslių minimo situacijos, vaizduojamos pasakojamojoje tautosakoje, nevienalytės, tačiau vienareikšmiškai galima teigti, jog šis procesas suvoktas kaip nesaugus, keliantis grėsmę, o visas žanras greičiausiai buvęs priskirtas ne dangiškųjų jėgų įtakos sferai. Nors klasikinės mįslės dabar aptinkamos retai, tačiau pakitusiomis formomis išlaikoma dauguma mįslių funkcijų ir jas dominančių temų. Žinių patikrinimo ir sumanumo varžybų funkcija gyvuoja kavinių ir barų rengiamuose „protų mūšių“ vakarėliuose, įvairiose radijo ir televizijos pramoginėse laidoose, viktorinose, konkursuose, internete. Panašiausi į tradicinę vartoseną mįslių minimo atvejai vyksta virtualioje erdvėje – socialiniame tinkle *Facebook*. Šiuolaikinės žiniasklaidos atstovai yra labai pamėgę pavartoti žodį *mįslė* straipsnių antraštėse; čia jis dažniausiai turi perkeltinę reikšmę, juo pabrėžiama, jog tai, apie ką kalbama, yra nesuprantama, reikia tirti. Reikia pripažinti, jog nors šios antraštės itin dažnai turi neigiamas konotacijas ir esama tam tikro termino metaforinio „išskydimo“, virtimo žurnalistiniu šablonu besivaikant sensacijos, dauguma termino pavartojimo atvejų ir dabar labai nenutolsta nuo tradiciškai mįslių „kuruotų“ sferų. Ir netgi forma grįžtama prie ištakų – pirmosios užfiksuotos mįslės irgi dažniausiai buvo klausimų ir atsakymų dialogai (Елизаренкова, Топоров 1984: 18–21).

Autorė dėkoja straipsnio recenzentams už vertingas pastabas ir informaciją.

ŠALTINIAI

- Alf – Internetinis žinių portalas *Alfa* (<https://www.alfa.lt/>).
- ATU – Hans-Jörg Uther. *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography: Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, part I–III, (*FF Communications*, No. 284–286), Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004.
- BRMR – *Baltų religijos ir mitologijos relikvai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*: šaltinių rinkinys, sudarė ir parengė Vytautas Ališauskas, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2016.
- BsV – *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, surinko Jonas Basanavičius, parengė Kostas Aleksynas, pabaigos žodį ir paaiškinimus parašė Leonardas Sauka, (*Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka*, t. 7), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Dlf – Internetinis žinių portalas *Delfi* (<https://www.delfi.lt/>).
- Fb – Socialinis tinklas *Facebook* (www.facebook.com/.../).
- JaF 267 – Janulaičio Augustino fondas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne.
- Jrg – Kleopas Jurgelionis. *Mįslių knyga*, Chicago, 1913.
- KnD – Laikraščio *Kauno diena* puslapis internete (<http://kauno.diena.lt/>).
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas*, t. VIII, Vilnius: Mintis, 1970.
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne.
- LR – Dienraščio *Lietuvos rytas* puslapis internete (<https://www.lrytas.lt/>).
- LTt – *Lietuvių tautosaka*, t. 5: *Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas.
- LŽ – Laikraščio *Lietuvos žinios* puslapis internete (<http://lzinios.lt/>).
- SLT – *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: priešodžiai, patarlės, mįslės*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- TER – Archer Taylor. *English Riddles from Oral Tradition*, Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1951.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- VLD – *Laumių dovanos: lietuvių mitologinės sakmės*, paruošė Norbertas Vėlius, Vilnius: Vaga, 1979.
- Vn – *Vienybė*, nuo 1920, Nr. 22 *Vienybės lietuvininkų* tęsinys, New York.
- ZDM – Voldemaras Zacharka. *XX a. degradavusios mįslės XXI a. (N-40)*, prieiga per internetą: http://cha.lt/skaitiniai/3291-xxa_degradavusios_misles_xxia_n40.
- 15min – Internetinis žinių portalas *15min* (<https://www.15min.lt/>).
- МПСХМ – *Мифы, предания, сказки хантов и манси*, (сер. *Сказки и мифы народов Востока*), Москва: Наука, 1990.

LITERATŪRA

- Astramskaitė Daiva 1993. „Vestimentarinis kodas lietuvių mitologijoje: linai ir lėmimai“, *Baltos lankos*, t. 3, p. 112–151.
- Būgienė Lina 2008. „Objekto problema šandienos tautosakos moksle ir naratyvų analizės perspektyvos“, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 38–51.
- Džekčioritūtė Vita 2014. „Kai kurie mitinio varlės įprasminimo aspektai tradicinėje lietuvių pasaulėjautoje“, *Tautosakos darbai*, t. XLVIII, p. 71–88.
- Kaivola-Bregenhøj Anniki 2017. “Riddles and Humor”, *Folklore*, vol. 69, p. 195–210, prieiga per internetą: http://www.folklore.ee/folklore/vol69/kaivola_bregenhøj.pdf, [žiūrėta 2017-11-16].

- Kensminienė Aelita 2004. „Mįslių sisteminimo problemos“, *Tautosakos darbai*, t. XX (XXVII), p. 161–175.
- Kensminienė Aelita 2005. „Kelios pastabos apie mįslių minima“, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 67–85.
- Kensminienė Aelita 2012. „Pasakojantis žmogus: *homo audiens* ir *homo videns*“, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 317–332.
- Kensminienė Aelita 2013. „Mįslių pradžios ir pabaigos formulės: nuo archajiškų papročių liudininkų iki universalių mįslių“, *Tautosakos darbai*, t. XLVI, p. 13–31.
- Kensminienė Aelita 2015. „Mįslės apie raštą, jungiamos lauko vaizdavimo“, *Tautosakos darbai*, t. L, p. 100–112.
- Köngäs-Maranda Elli 1976. “Riddles and Riddling: An Introduction”, *Journal of American Folklore*, vol. 89, p. 127–138.
- Macijauskaitė-Bonda Jurgita 2015. *Vaikas lietuvių pasakose ir sakmėse*: monografija, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Marcinkevičienė Rūta 2010. *Kokia spaudos kalba – tokia ir visuomenė?*, prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-02-23-ruta-marcinkeviciene-kokia-spaudos-kalba-tokia-ir-visuomene/40878>, [žiūrėta 2017-12-12].
- Stundžienė Bronė 2008. „Folkloras kaip naujas kultūrinis tekstas“, *Tautosakos darbai*, t. XXXV, p. 25–37.
- Šlekonytė Jūratė 2005. „Apie pasakų sekimo ypatumus“, *Tautosakos darbai*, t. XXII (XXIX), p. 86–99.
- Vaitkevičienė 2001. *Ugnies metaforos: lietuvių ir latvių mitologijos studija*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Елизаренкова Т. Я., Топоров В. Н. 1984. „О ведийской загадке типа brahmodya“, in: *Паремно-логические исследования*, Москва: Наука, p. 14–46.
- Кенгэс-Маранда Элли 1978. „Логика загадок“, in: *Паремно-логический сборник*, Москва: Наука, p. 249–282.
- Сендерович Савелий Яковлевич 2008. *Морфология загадки*, Москва: Языки славянской культуры.
- Топоров В. Н. 1994. „Из наблюдений над загадкой“, *Исследования в области балто-славянской духовной культуры*, т. 1: *Загадка как текст*, Москва: Индрик.
- Топоров В. Н. 1999. „III. К реконструкции «загадочного» прототекста (о языке загадки)“, in: *Исследования в области балто-славянской духовной культуры*, т. 2: *Загадка как текст*, Москва: Индрик.

Shifting Perception of Riddles: from Reflection in Traditional Riddles to Metaphorical *Washing-out* of the Term in Mass Media

AELITA KENSMINIENĖ

Summary

The article focuses on perception of riddles – both as a term and as a folklore genre – and its development. The article consists of two parts. The first one deals with traditional usage, starting with reflection of riddles in the riddles themselves, with words related to riddles or the process of riddling, and going on to the explanations of riddle nature and purpose

encountered in folk legends and folktales describing various situations of riddling. The second part mostly dwells on materials collected by the author in the course of approximately three years from daily environment, social media (*Facebook*), and internet publications, focusing on the modern usage of riddles or phenomena akin to them.

Traditionally, the word *riddle* (*mįslė* in Lithuanian) tends to be used in its direct sense, i.e. as denomination of the genre. Whenever riddles discuss riddling, they mainly emphasize the intellectual nature of this genre, describing riddling as an intense and solemn occupation, aimed at demonstrating one's knowledge, sense and creativity, and earning reward or punishment as a result. In terms of language, particularly dialects, the spheres of riddling and thinking, remembering, guessing, and speculation are not strictly separate. The situations of riddling in folk narratives are loaded with various intimidations, taboos and myths. It is reasonable to assume that this process was perceived as dangerous and threatening, while riddles as a genre must have been attributed to the chthonic sphere. Interestingly enough, in the Lithuanian variants of the tale AT 812, it is typically a small child or a baby who guesses the answer to the devil's riddle. The traditional worldview relates the baby with the chthonic sphere, since allegedly it has recently emerged from there.

Although classical riddles are rare in contemporary usage, most of their functions and topics survive in transformed shape. Various intellectual quizzes organized at bars and cafes, by radio and TV shows, and internet competitions fulfill the function of demonstrating knowledge and resourcefulness. Cases of riddling that most resemble traditional usage take place virtually – on *Facebook*. Modern journalists seeking to capture the readers' interest are especially prone to using the term *riddle* in the titles of their articles, although mainly indirectly – implying that subject in question is obscure, unclear, and requires investigation. Admittedly, although such titles most frequently have negative connotations and besides, certain metaphorical “washing-out” of the term is obvious, in most cases they do not wander far away from the spheres that traditionally fell into their “range of interest”. Such cases of usage go back to their roots even in terms of form, since the earliest recorded riddles used to adopt the dialogical shape of questions and answers.

Gauta 2017-12-07